

*„Új könyvtár virul itt,
tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

*„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

TUDOMÁNY ÉS KUTATÁS
A 240 ÉVES KLIMO KÖNYVTÁRBAN

A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi
tudományos konferencia tanulmányai

Szerkesztette:
Dezső Krisztina – Molnár Dávid – Schmelczer-Pohánka Éva

Pécs, 2016

A kötet megjelenését támogatta:

Pécsi Egyházmegye

Pécsi Tudományegyetem

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Borítóterv: Gergely Zsuzsanna

Olvasószerkesztő: Fekete Ágnes

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont
és a Pécsi Egyházmegye.

Felelős kiadó: Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes és Dr. Udvardy György

Nyomdai előkészítés: Virágmandula Kft.

Felelős vezető: a Kft. ügyvezetője
www.mandulavirag.hu

ISBN (print): 978-963-429-059-9

ISBN (pdf): 978-963-429-063-6

ISBN (epub): 978-963-429-060-5

ISBN (mobi): 978-963-429-061-2

ISBN (html): 978-963-429-062-9

ISSN: 1587-5202

© Szerkesztők és szerzők

© Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

© Pécsi Egyházmegye

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánló (Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes).....	7
Köszöntő (Dr. Udvardy György)	9
KÖNYVTÁRTÖRTÉNET – A PÉCSI KÖNYVKULTÚRA A 18–19. SZÁZADBAN.....	11
Monok István: A könyvtárak nyilvánossága a 16–18. században.....	13
Schmelcz-Pohánka Éva: „Mennyire szép odabent! Mily nagy a hírneve kint!” A pécsi püspöki bibliotéka alapításának korabeli ismertetései és recepciói.....	25
H. Simon Katalin: A Szombathelyi Püspökség szerepvállalása Szombathely kulturális életében a 18. század végén.....	47
Kocsis Éva: Mátyás Flórián kutatásai és könyvtára Pécsen.....	61
Gergely Zsuzsanna: Illustrationes – Régi könyves metszetgyűjtemény	89
OKTATÁS- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET	97
F. Dárdai Ágnes: Pécsi vonatkozású történelemtankönyvek a Pécsi Püspöki Joglyceumban (1865–1922).....	99
Egyed Emese: A fegyelmezett világ munkása. Daniele Concina a színjátszás veszedelméről.....	113
Boda Miklós: Az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára Balogh Károly (1879–1944) irodalomtörténész és műfordító életében....	129
JOG- ÉS HADTÖRTÉNET.....	147
Kiss Gábor: A 19–20. század kánonjogi műveltsége Pécsen	149
Pókecz Kovács Attila: Huszty István <i>Jurisprudentia Practicájának</i> hatása a 18. századi jogi oktatásra.....	163
Tegzes Ferenc: A <i>Világháború Heti Postája</i> képanyaga. Egy újabb érték a Klimó Könyvtár kincses ládjából.....	177
IRODALOMTUDOMÁNY.....	199
Maczák Ibolya: A méhkirálynő édes uralma. Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd a Klimó Könyvtárban.....	201
Nagy Imre: Az Olvasó, a Cenzor, a Könyvek és „egy gonosz lelkű Pap” (Szerzői szerepek Alexovics Vazul A ‘Könyvek’ Szabados Olvasásáról című könyvében)	209
Hartvig Gabriella – Jankovits László: A bárd és a magyarok. Michael Denis <i>Protepticónja</i> a Klimó Könyvtárban.....	217
A KLIMO KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉHEZ KAPCSOLHATÓ SZEMÉLYEK	243
Borsy Judit: Koller József nagyprépost francia kapcsolatai. Francia levelek a Klimó Könyvtárban.....	245

Hencz Enikő: Mit ajánlhatott Dobai Székely Sámuel Klimó György pécsi püspöknek? Dobai Székely Sámuel könyvtárának kínálata.....	267
T. Papp Zsófia: Agyich István kéziratos versei a Klimó Könyvtárban. <i>Ille vir est, quem Phoebus amat, cui Pallas amica est</i>	277
TÖRTÉNETTUDOMÁNY.....	321
Nagy János: Baranya vármegye követei az 1751. évi országgyűlésen	323
Vitári-Weber Adrienn: Egy főpapi magángyűjteménytől a (nyilvános) múzeum felé. A pécsi püspöki könyvtár numizmatikai gyűjteménye a kezdetektől 1918-ig	335
A KÖTET SZERZŐI.....	385

*A Klimo Könyvtár történetéhez
kapcsolható személyek*

Koller József nagyprépost francia kapcsolatai Francia levelek a Klimo Könyvtárban

1802 tavaszán, a napóleoni háborúk idején különös helyzet állt elő a pécsi egyházmegyében. A pécsi püspöki szék 1799. november 7-től volt üresedésben, amikor Szányi Ferenc káptalani helynököt – aki már három éve vezette az egyházmegyét – rozsnyói püspöknek nevezték ki.¹ A káptalani helynök egy személyben nagyprépost is volt, az üresedésben lévő pécsi egyházmegye így egyszerre veszítette el a püspök helyettesét, a káptalani helynököt és a káptalan vezetőjét, a nagyprépostot. A káptalani helynök személyére nézve nincs határozott utasítás, hogy milyen kritériumoknak kell megfelelnie, de a pécsi egyházmegye történetében a 18. századtól a két magas beosztást mindig ugyanaz a személy töltötte be. Egyetlen egyszer fordult csak elő, hogy nem a nagyprépost lett a káptalani helynök, mikor Givovich Miklós² nagyprépost szerémi segédpüspökként távol volt, és így a káptalani helynök Fonyó Sándor lett.³ 1802. február 24-én a kanonokok Petheő Józsefet választották meg káptalani helynöknek,⁴ az uralkodó viszont 1802. március 23-ai leiratában Koller Józsefet nevezte ki nagyprépostnak.⁵ Ezáltal olyan helyzet teremtődött, hogy a konfliktusok szinte kivédhetetlenek voltak.

A pécsi püspökség török uralom utáni 300 éves történetében összesen 12 esetben volt széküresedés. Ez idő alatt tizenegy káptalani helynök állt az egyházmegye élén. Sláby Ferenc és Troll Ferenc két-két esetben kerültek erre a posztra, egy eset-

¹ Szányi Ferenc (1740. október 17. – Torna, 1810. március 29.) kanonok, szemináriumi rektor 1773, olvasó kanonok 1777, általános helynök 1790, nagyprépost 1792, dulcineai választott püspök 1792. Káptalani helynök 1799, rozsnyói püspök. BRÜSZTLE 1880. IV. 686–688.; 1802. BORSY J. 2010b.

² Givovich Miklós József (dalmáciai Ragusa, ? – Pétervárad, 1762. május 15.) pécsi nagyprépost szerémi segédpüspök volt. BRÜSZTLE 1874. I. 581–584.

³ Sláby Ferenc ugyan nem volt még nagyprépost mikor káptalani helynök lett (1868. november 24.) és csak 1869. december 3-án kapta meg nagypréposti kinevezését, azonban elődje Kelemen József nagyprépost már 1868. március 5-én meghalt, tehát a nagyprépostság betöltetlen volt.

⁴ Petheő József (1730 körül – Pécs, 1809. július 3.) kanonok 1762. július 18., örkanonok 1768. június 7. Hétszemélyes tábla ülnöke, Drivesthensis címzetes (választott) püspök, Methonensi püspök 1797. szeptember 10. Káptalani helynök 1802. március 1-től 1807. augusztus 1-ig. Petheő József hagyatéki leltára rendkívüli gazdagságról tesz tanúságot. PEL PPL 163/1809. 1807. június 5-én kelt végrendeletében létrehozott egy ösztöndíj alapítványt, amelyből szigorú feltételek mellett évente 12 gimnáziumi tanuló részesedhetett, közülük 7 nemes és 5 polgári származású. A „Petheő-ösztöndíj”-jal számos pécsi híresség életrajzában találkozhatunk. Ez volt a legmagasabb összegű (28 014 forint) gimnáziumi ösztöndíj több mint 100 évig. BRÜSZTLE 1880. IV. 637–638.; AIGL 1838. 105.

⁵ Koller József (Huszt, 1745. december 16. – Pécs, 1832. szeptember 2.) Pozsonyban, Nagyszombatban, Pécsen végezte tanulmányait. Teológiai tanár 1771, kanonok 1775, olvasókanonok 1792, nagyprépost 1802. Rómában végzett a pécsi egyházmegyére vonatkozó kutatásokat, a püspöki könyvtár vezetője, a káptalani levéltár rendezője. Nyolckötetes egyháztörténeti munkája egyedülálló. BRÜSZTLE 1874. I. 611–614.; BORSY J. 2010a.

ben pedig két helynök, Szányi Ferenc és Petheő József követte egymást. (1. táblázat)

Káptalani helynök	Nagyprépost, címzetes püspök	Üresedés kezdete	Üresedés vége	Üresedés időtartama
Fonyó Sándor	címzetes püspök	1748. szept. 25.	1751. júl. 30.	2 év 10 hó 5 nap
Nunkovits György	nagyprépost, címzetes püspök	1777. máj. 2.	1780. jún. 23.	3 év 1 hó 21 nap
Szányi Ferenc	nagyprépost, címzetes püspök	1799. nov. 7.	1802. márc. 1.	2 év 3 hó 24 nap
Petheő József	címzetes püspök	1802. márc. 1.	1807. aug. 1.	5 év 5 hó
Koller József	nagyprépost	1825. júl. 25.	1828. márc. 13.	2 év 7 hó 18 nap
Miskolczy András	nagyprépost, címzetes püspök	1838. júl. 16.	1838. nov. 19.	4 hó 3 nap
Nagy János	nagyprépost	1852. jan. 6.	1852. szept. 4.	8 hó
Sláby Ferenc	(ekkor nincs nagyprépost)	1868. nov. 24.	1869. jan. 26.	2 hó 2 nap
Sláby Ferenc	nagyprépost	1877. máj. 6.	1877. jún. 1.	24 nap
Troll Ferenc	nagyprépost, címzetes püspök	1896. jan. 24.	1897. okt. 26.	1 év 9 hó 2 nap
Troll Ferenc	nagyprépost, címzetes püspök	1903. szept. 1.	1905. okt. 17.	2 év 1 hó 16 nap
Wurster József	nagyprépost	1925. szept. 5.	1926. máj. 6.	8 hó 1 nap
Cserháti József	címzetes püspök	1961. febr. 24.	1964. szept. 18.	3 év 6 hó 22 nap

1. táblázat – Püspöki széküresedések a pécsi egyházmegyében a török uralom után

Püspöki szék üresedéskor az egyházmegye vezetését azonnal a székeskáptalan vette át. A káptalannak nyolc napon belül meg kellett választani a káptalani helynököt, amiről értesítenie kellett a Szentszéket. A káptalani helynök rendelkezett a püspöki jogokkal, de a „*Sede vacante nihil innovetur*”⁶ elve alapján kerülnie kellett a változtatásokat. A püspök szabad adományozási jogát a püspöki helynök csak megbízással kaphatta meg, a káptalani helynököt viszont megillette, feltéve, ha már egy éve üresedésben volt a püspöki szék. Joghatósága azonnal megszűnt, mihelyst új püspököt neveztek ki, és az elfoglalta hivatalát.

A pécsi káptalani helynökökből sosem lett pécsi püspök. Fonyó Sándort Baranya vármegye ajánlotta püspöknek, Szányi Ferenc káptalani helynököt pedig kinevezték püspöknek, de csak a rozsnyói egyházmegye élére. Egyetlen kivétel Cserháti József, de ő nemcsak káptalani helynök, hanem apostoli kormányzó is volt.

⁶ „Széküresedés esetén semmi változtatás ne történjen.”

A 11 káptalani helynök közül már a megválasztásakor nagyprépost és felszentelt püspök is volt Szányi Ferenc, Miskolczy András, Sláby Ferenc és Troll Ferenc.⁷ Nunkovits Györgyöt megválasztása után egy hónappal nevezték ki nagyprépostnak és címzetes püspöknek, Cserháti József három év múlva lett címzetes püspök. Csak nagyprépost volt Koller József, Nagy János, Wurster József, csak felszentelt püspök volt Fonyó Sándor, Petheő József.

A püspöki széküresedés időtartama öt esetben az egy évet sem érte el, hat esetben kevesebb volt három és fél évnél. Egyetlen olyan széküresedés volt, amely közel nyolc évig tartott. E hosszú időre első, kézenfekvő magyarázat, hogy a napóleoni háborúk idején nagy szükség volt az üresedésben lévő püspökségek jövedelmére, amely az államháztartásra szállt. Másfelől, Magyarország 18 egyházmegyéje közül egy év leforgása alatt (1798. december és 1799. november 12. között) hat püspökség és az esztergomi érsekség került üresedésbe, sőt VI. Pius pápa szintén 1799-ben (augusztus 29-én) hunyt el. (2. táblázat)

Név	Püspök	Halál ideje	Püspöki szék betöltése	Üresedés ideje
Batthyány Ignác	Erdélyi püspök	1798. nov. 17.	1799. márc. 14.	3 hó 28 nap
Christovich Imre	Csanádi püspök	1798. dec. 23.	1800. aug. 16.	1 év 7 hó 24 nap
Szily János	Szombathelyi püspök	1799. jan. 2.	1799. szept. 6.	7 hó 4 nap
Gr. Eszterházy Károly	Egri püspök	1799. márc. 15.	1804. aug. 20.	5 év 5 hó 5 nap
Gr. Batthyány József	Esztergomi prímás	1799. okt. 23.	1808. jan. 25.	8 év 3 hó
Gr. Eszterházy Pál László	Pécsi püspök	1799. nov. 7.	1807. aug. 1.	7 év 8 hó 25 nap
Br. Andrássy Antal	Rozsnyói püspök	1799. nov. 12.	1802. márc. 1.	2 év 3 hó 19 nap

2. táblázat – Magyarországi püspökök, érsekek halála 1798–1799

A megüresedett püspökségek betöltését vizsgálva látjuk, hogy a hatból négyet egy-három év alatt betöltötték. Az egri püspökség öt évig volt üresedésben, de ezt a hosszabb időt indokolta, hogy ekkor emelték érseki rangra. Az esztergomi érsekség 8 év 3 hónapi, valamint a pécsi egyházmegye 7 év 8 hónapig tartó üresedése kiemelkedőnek számít.

1799-ben Eszterházy püspök halálakor több kanonok is esélyes volt a káptalani helynökségre. A pécsi káptalan nagyprépostja (és dulcinei választott püspök), Szányi Ferenc már 1790-től az általános helynöki tisztelet is betöltötte. Az általános helynök (*vicarius generalis*) a megyéspüspök állandó rendes helyettese átmeneti akadályoztatás (betegség, utazás) esetére az egyházmegye közigazgatásában.

⁷A címzetes (választott) püspökök, akik általában valamely megyéspüspök segédpüspökei, a régen megszűnt püspökségek címeinek viselői.

A püspök nevezte ki, és rangban a püspök után következett. Nagyobb egyházmegyeik esetében a püspök több személyt is megbízhatott, ez bizonyos feladatra, vagy bizonyos területre terjedhetett ki.⁸

Huzamosabb akadályoztatás esetén – ez lehet idős kor – vagy ha a helyben lakás kötelezettségét nem tudta teljesíteni a püspök, maga mellé segédpüspököt vagy adminisztrátort nevezhetett ki. Az általános helynök és a segédpüspök joghatósága azonnal megszűnt, amint az őt kinevező püspök joghatósága megszűnt (áthelyezés, halál), kivéve, ha a segédpüspököt utódlási joggal nevezték ki. Például, Thurn Antal négy hónapig (1732. május 26. – szeptember 29.) volt Nesselrode segédpüspöke. Cienfuegos Alvarez sosem járt Pécssett, az egyházmegyét Berényi Zsigmond négy évig (1735–1739) adminisztrálta. Legközelebb 1948-ban neveztek ki Pécsre utódlási joggal segédpüspököt, Rogács Ferenc tíz évig (1948–1958) volt Virág Ferenc segédpüspöke. Mayer Mihály 1988. december 23-tól tíz hónapig volt segédpüspök.

1797-ben Eszterházy püspök, amint a Szentatyának írt jelentésében írta, mivel egészsége meggyengült az örkanonokot, Petheő Józsefet kinevezte segédpüspöknek, hogy a főpapi funkciókat, a vizitációt ezentúl ő végezze el.⁹

Eszterházy püspöknek élete végén tehát két helyettese is volt, Petheő József segédpüspök és Szányi Ferenc általános helynök. A vármegye közgyűlési jegyzőkönyve szerint – amint a közgyűlésen jelenlévőket felsorolták – Petheő József rangban megelőzte Szányi Ferencet. Eszterházy halála után 1799-ben a káptalan választása azonban Szányi Ferenc nagyprépostra esett, ő lett a káptalani helynök. Szányi Ferenc általános helynökként és káptalani helynökként is aktívan képviselte a püspökséget. 1796 és 1799 közötti három évben az 58 vármegyei gyűlésből negyvenen részt vett. 1799 és 1802 között, helynöksége idején három plébániaalapítás is történt.¹⁰ Rozsnyói püspöki kinevezésével (1802. március 1-jén) véget ért káptalani helynöksége.

Szányi Ferenc káptalani helynöki megbízását 1802. február 17-én átadta az olvasókanonoknak, Koller Józsefnek, az ő feladata lett az új káptalani helynök választásának lebonyolítása. 1802. február 24-ére tűzte ki Koller József a választást.¹¹ Petheő József választott és felszentelt püspök volt, Koller József olvasókanonokként (miután a nagyprépost távozott) a káptalan élén állt.¹² Koller 15 évvel fiatalabb volt Petheőnél, aki a választáson betegsége miatt nem is volt jelen.

A jelentés szerint négyszer választottak, háromszor döntetlen lett az eredmény, míg utoljára Petheő József mellett döntöttek.¹³ Míg a káptalani helynököt a kanonokok választották, a nagyprépostság betöltése az uralkodóra várt. I. Ferenc leira-

⁸ A Trianon után leszakadt négy esperesi kerület vezetésére gróf Zichy Gyula pécsi püspök 1920. január 15-én Erdélyi Károly donji-miholjaci esperest püspöki provikáriusnak nevezte ki. Ez a megbízatása 1923. december 10-ig tartott. BORSY J. 2009. 178–187.

⁹ 1797. december 10-i levele. BORSY K. 1991.119.

¹⁰ Köblény 1799-ben, Magyarhertelend és Pálfa 1800-ban lett plébánia.

¹¹ PEL PKL Jegyzőkönyv 1796–1802. 560.

¹² Nincs nyoma, hogy Koller címzetes püspök lett volna.

¹³ PEL PKL Jegyzőkönyv 1796–1802. 563.

tában Koller József olvasókanonokot nevezte ki nagyprépostnak, 1802. március 26-án Koller le is tette az esküt.¹⁴

1802. március 27-én a káptalani gyűlésen Petheő József örkanonok, Paffán Ignác, Kovarszky Márton és Keszthelyi György kanonokok jelenlétében Koller József nagyprépost az olvasókanonoki pecsétjét Paffán Ignácnak adta át. Ugyanazon a gyűlésen felolvasták a Helytartótanács 1802. március 2-án kelt, 6717/1802. számú rendeletét, amely szerint mégsem Paffán Ignác, hanem Petheő József lett az olvasókanonok, Paffán Ignác pedig az örkanonok.¹⁵ Petheő József a káptalani jegyzőkönyv szerint először 1802. május 31-én elnökölt „Püspök és általános káptalani helynök”-ként.¹⁶ Ekkor Koller József az országgyűlés miatt távol volt, de egyébként ő vezette a káptalani gyűléseket, és a vármegyei közgyűlésekre is eljár. A püspök helyettesekét viszont Petheő József is látogatta a közgyűléseket.¹⁷

Alig két év múlva Petheő József panaszt emelt Koller József ellen.¹⁸ A vád kivizsgálására 1806 májusában vegyes bizottság alakult, Kollonitz László kalocsai érsek vezetésével, amelynek tagjai voltak még Mandics Antal, zágrábi nagyprépost és Klobusitzky Péter kalocsai olvasókanonok. 1806. május 13-án Klobusitzky levelében arra kérte őket, próbálják meg elsimítani a viszályt, hiszen nagy kárral jár, ha két ilyen magas méltóság között ellentét van.¹⁹ A két jeles egyházi személy viszályát a hosszú éveken át tartó püspöki széküresedés, a két funkció tisztázatlansága, az áldatlan helyzet felfokozta.

Petheő József feljelentésének egyik ürügye az volt, hogy Koller József házában menedéket adott egy francia őrnagynak. Petheő József azt is tudni vélte, hogy Koller húga, Koller Anna Mária és az őrnagy között botrányos viszony van.²⁰ Petheő József másrészt azzal vádolta Koller nagyprépostot, hogy a vagyonából túl sokat áldoz idegenekre ahelyett, hogy magyar szegényeket támogatóna.

Az ügy kivizsgálására közel 40 tanút hallgattak ki, felvonultatva Pécs város társadalmának legjavát. Özvegy Jeszenszkyné levélben válaszolt 1806. június 18-án:

„Méltóságos püspök és főtisztelendő urak, Némethül kérdeztettem ugyan, de nem tudván azon íráshoz szükség képest – született nyelvem szerént – noha beteges állapotom szerént, de azért mégis mind Isten, mind világ előtt igazságosan kívánom feleletemet rövideden, gyut eszembe, noha régen történt, hogy bogádi plébános előtt esett szó arról, hogy tudniillik – Méltóságos Prépost Koller Úr előtt nagyobb böcsülete vagyon az tgyüt-ment francia nemzetnek, mind a magaféle nyájának, a Kis Asszony húga és pécsi francia tiszt urak nem gyut eszembe, hogy csak előlhozattatott volna is, noha mostanis üdőkben nem

¹⁴ PEL PKL Jegyzőkönyv 1796–1802. 574.

¹⁵ PEL PKL Jegyzőkönyv 1796–1802. 576.

¹⁶ PEL PKL Jegyzőkönyv 1796–1802. 617.

¹⁷ Baranya vármegye közgyűléseit mindketten hasonló sűrűséggel látogatták. A hat év alatt a 106 megyei közgyűlésből Petheő 21, Koller 26 alkalommal vett részt. MNL BaML IV.1.a. 1802–1808.

¹⁸ Petheő támadása időben egybeesik a püspöki könyvtár éremgyűjteményében észlelt hiánnyal. Az érme eltűnését Koller József fedezte fel, ennek kapcsán a házában lakó franciákat is gyanúba keverték, ami azonban sosem nyert bizonyítást. POHÁNKA 2009. 58–64.

¹⁹ PEL PPL 332/1807.

²⁰ Koller Anna 1804. november 12-én kötött házasságot Kroller Miklós szegedi aljegyzővel, az esketést Hersching Zsigmond végezte. 1810. június 23-án 25 évesen elhunyt. MNL BaML IV. 439.

újság az ilyes hírek, kivált Pécssett, pedig nem olyas dolog, hogy meg bizonyítani lehessen. Egyébként magyar közmondás az, ahol cégért látunk, Bort árulnak ott. A többnyire magam részéről felelvén, én úgy semmi botránykozatásra okot soha nem látován azon úri háznál, hallani pedig nem kívántam, ki-ki vigyázzon maga házi népére, és ha csak lehet megtartom azt, amely rész Botránykozat, vesd ki azt, s.a.t. és ezzel vége házomnál mindennek. Ezzel maradok..."²¹

A francia őrnagy, Louis de Penne-Villemur Toulouse grófja volt. Az őrnagy nemességét hitelesített bizonyítványokkal igazolta, a családfáját 1224-től tudta levezetni, a francia királyi családdal is kapcsolatban állt. Nagypapa, Jean Comte de Penne-Villemur a királyi szolgálatában vesztette életét.²² Louis de Penne-Villemur gróf a királyi sereg őrnagya, a Szent Lajos lovagrend lovagja volt. Mindezekről Franciaországból, Bécsből szerezte be a szükséges tanúsítványokat, amelyeket a pécsi Székeskáptalannak bemutatott.²³

A vizsgálat során Koller Józsefet is kikérdezték. 1800. novemberből adott házában menedéket az őrnagynak, de nem ő volt a ház egyetlen francia lakója. Louis Moreau már 1791 júliusától állt a kanonok alkalmazásában, tehát Koller kanonokkal együtt költözhetett 1791 szeptemberében a mai Janus Pannonius utca 4. számú házba. Louis Moreau Koller kanonok szakácsa és kertésze volt egy személyben, valamint a kasznár és kulcsár teendőit is ellátta.²⁴ Kertészként és szakácsként is jól szerepelt Hofmansegg gróf előtt, aki útleírásában dicsőreleg emlékezett meg a ház kertjében lévő Virágházról és a Koller kanonoknál elfogyasztott ebédéről: „*Ebédre még tegnap [1793. augusztus 6. – BJ] Koller kanonokhoz ígérkeztem, kinél egy igen szép kerti szalont volt alkalmam megbámulni [...] Igen jó ürmös bora is van, nekem úgy ízlett, mintha tokaji lett volna. Az ebéd is igen pompás volt. A jövődő falusi koszt az itteni után nem igen fog majd tetszeni.*”²⁵

Louis Moreau, francia menekült nem tért vissza hazájába, hanem megmaradt Koller kanonok szolgálatában.²⁶ Koller József 1831. december 14-én írt végrendeletében Louis Moreau az egyetlen név szerint említett hagyományosa, akire hűséges és rendkívül hasznos szolgálatáért 3000 forintot hagyott.²⁷

²¹ PEL PPL 332/1807.

²² Jean de Penne-Villemur (1687. október 12. – 1737. május) felesége Claire de Noyer, esküvőjük 1720. április 6. zajlott. Gyermekeik Ciriaque (1727. december 20.), valamint Louis, Claire. PPL 332/1807.

²³ MNL BaML XII. 1.b. N++ 65. K++ 154. PPL 332/1807.

²⁴ Fizetése előbb évi 250, majd 300 forint volt, valamint lakás és élelem. PEL PPL 332/1807. Louis Moreau felesége Edelmán Annamária. Fia Moreau Mátyás (1801–1878) pécsi egyházmegyes papként szolgált, 1867-ben tiszteletbeli kanonok lett. BRÜSZTLE III. 1879. 692–693. Moreau Károly 1808 körül született. MNL BaML IV. 154.b. 828/1852. Móró Mária Anna tanulmányában (MÓRÓ 2003. 67–70.) ugyanez a hivatkozás hibásan 628/1852. Moreau Anna Rang Mihály szabómesterhez ment férjhez, mindkét fia pap lett. Rang Antal (1823–1893 júl. 28.) BRÜSZTLE 1879. III. 338. Rang Ferdinánd (1839–1913. augusztus 10.) BRÜSZTLE 1879. III. 48.

²⁵ HOFMANNSEGG 1887. 47. A virágház különösen vonzó volt Koller számára, ez volt egyik oka, hogy 1802-ben nem költözött át a nagypréposti házba. SCHMELCZER-POHÁNKA 2014. 538.

²⁶ Vasskó Ilona szerint Louis Moreau egész családja Kollernél lakott, és a fiát, Moreau Mátyást Koller támogatta papi tanulmányaiban. VASSKÓ 1934. 15.

²⁷ MNL BaML IV. 154.b. 828/1852. 55.

Koller József franciák iránti érdeklődését nem lehet tagadni. Egyik bizonyítéka a gazdag könyvtárában lévő számos francia mű is. Móró Mária Anna tanulmánya szerint a pécsi könyvtárnak Koller József által adományozott 218 műve közül 100 francia nyelvű. A könyvek témájukat tekintve többségében az egyetemes egyháztörténeti munkákból kerültek ki: „*egykorú, a forradalom idején a francia katolikus egyház viszontagságait tárgyaló művek*”. A 218 mű közül a szépirodalmi alkotások is „*zömmel francia*” nyelvűek.²⁸

Az ajándékkönyvek jegyzéke szerint Koller József 1819. június 18-án 88 művet adott át a püspöki könyvtárnak, majd halála után további 130 mű került be. A francia ajándék könyvek között vannak La Fontaine, Racine, Montesquieu, Rousseau, Voltaire, Molière, Pascal művei, valamint francia szótár és francia szakácskönyv is.²⁹ A három kötetes kisalakú igen szép kötésű szakácskönyvet 1734-ben adták ki Amsterdamban, a párizsi kiadás javított és bővített változataként. A szakácskönyv kézikönyv is, amely a receptek részletes leírásán kívül eligazít a terítés, tálalás helyes módjáról. Menüjavaslatokat ad különböző alkalmakra, nagypéntekre, esküvőre, hat-nyolc fős ebédre, a 30–35 fős lakomáig. Egy 10–12 fős étkezésre 7 fogást (1 nagyobb, 2 közepes, 4 kisebb) és 2 előételt; 20–22 fős étkezésre 13 fogást (1 nagyobb, 4 közepes, 8 kisebb) és 8 előételt javasolt. A tálak elrendezését az asztalon ábrákkal szemlélteti. Úgy tűnik ez a szakácskönyv Koller József könyvtárában nemcsak díszként szolgálhatott, erre utal Hofmanségg gróf idézett véleménye is.³⁰

Koller József francia nyelvű iratai, levelei a Klimó Könyvtár kéziratárába kerültek. Az itt található francia nyelvű levelek egy-két kivétellel mind Koller József levelezéséből valók.³¹

A francia iratok közül a legtöbb „*A francia egyház ügyével kapcsolatos iratok 1792–1796*” című csomóban található, amelyhez Koller maga is készített egy jegyzéket. Az itt található 110 irat közül 96 darab francia nyelvű (11 latin, 1 német, 2 olasz). A francia gyűjtemény nagyobb része különféle egyháztudományi munkákból, levelekből készült másolatokból, illetve ilyen tárgyú levélből, levélrészletből áll.³² Ezen kívül a kéziratárban itt és még három iratcsomóban található összesen 103 Kollernek címzett francia nyelvű levél. (1–2. melléklet)³³

A 103 francia levél összesen hat francia egyházi személytől származik. A levelek 88%-át, 91 levelet, Louis Morel abbé írt 1802 és 1817 között. Sajnos a levelekre

²⁸ MÓRÓ 2003. 63–64.

²⁹ PEK TGYO Kt. 67016.

³⁰ PEK TGYO KK G IX 35–37

³¹ Francia levelek, melyek nem köthetők Koller Józsefhez: Özvegyasszony francia levelének töredéke. PEK TGYO Kt. 67033/61. Joseph de Stefani levele Klimó püspökhöz a francia egyház 1682. évi törvény-cikkről. 1768. december 5. 67037/393–396. Gazzaniga levele Bécs, 1775. április 15. 67037/85–87. Louis Stanislas Xavier provençai gróf levele Polignac meaux-i püspökhöz Verona, 1796. február 10. 67036/895–897

³² „*Két kötetet tesznek ki a francia katolikus egyház üldöztetésével kapcsolatos dokumentumok: menekült papokkal folytatott levelezés, közte aprónyomtatványok, újságcikk-másolatok.*” MÓRÓ 2003. 65.

³³ Minthogy a levelek több helyen, esetleges sorrendben találhatóak a kéziratárban, hasznosnak tűnt a levelek időrendben, jelzettel való közlése az 1–2. mellékletben.

írt válaszok fogalmazványát nem őrizte meg Koller, így a levelezést csak egy oldalról, Morel levelei alapján vizsgálhatjuk.

Louis Joseph Morel abbét 1792-ben számúzték Franciaországból, ettől kezdve Wolfsauban, Németországban, a rottenburg-stuttgarti egyházmegyében élt. Morel a Saint Sulpice szeminárium igazgatójaként a számúzetésben is a papképzés felállításán dolgozott. A levelekből kibontakozik egyénisége, munkássága, de egyéb személyes adatairól nem esik szó. Vasskó Ilona közölt Morelről egy rövid életrajzot, melyet a nantes-i Saint-Sulpice szeminárium igazgatójától, Pinceau úrtól sikerült beszereznie még 1934 előtt. *„Louis Joseph François Morel Luxeuilben Besançon közelében született 1761. december 20-án. Mint a Saint-Sulpice rend tagja, egyházi pályafutását a toulouse-i kolostorban kezdte, s itt találták a forradalmi események is. Miután megtagadta a papi lelkiismerettel össze nem egyeztethető polgári eskü letételt, 1791-ben külföldre volt kénytelen menekülni. Rövid ideig Svájc Soleure nevű helységében tartózkodott, ahonnan hamarosan Németországba, Wolfsaubába került. Itt egy Bouilland nevű társával a Hohenlohe-Bartenstein Zsófia hercegnő által rendelkezésükre bocsájtott kastélyban papnevelő intézetet létesített, melynek 1802-ben igazgatója lett. A szeminárium egészen 1815-ig állt fenn, ekkor Morel visszatért hazájába, hol ugyanazon év nov. 15-től kezdve egészen 1850-ben bekövetkezett haláláig, vagyis 35 éven keresztül töltötte be a nantes-i szeminárium igazgatói tisztségét.”*³⁴

Koller Józsefhez Morel abbé a számúzetésben létrehozandó szeminárium támogatása miatt fordult. Első, 1802. április 10-én írt bemutatkozó leveléhez Leclerc de Juigné, Párizs érseke 1802. április 1-jén kelt latin nyelvű ajánlását is csatolta. Erősen bízott Koller nagylelkűségében, de az nem derült ki, honnan, kitől hallott Koller József pécsi kanonokról: *„Az az érdeklődés, amelyet Franciaország szerencsétlen papsága iránt tanúsít, az ön szíve jósága és főképp az a hív, amellyel Isten dicsősége iránt lángol, arra ösztönöz, hogy nagy bizalommal ajánljak az Ön figyelmébe egy intézményt, amelynek célja egyfelől, hogy a vallást ért csapásokat enyhítse a mi szerencsétlen országunkban, másfelől a ledöntött oltárokat újra felállítsa.”*³⁵

Morel június 24-ei leveléből arra következtethetünk, hogy Koller adományt ígért, de úgy vélte, hogy a pápával kötött konkordátum miatt a számúzöttek visszatérhetnének már Franciaországba, felesleges a számúzetésben egy szeminárium felállítására áldozni. Morel hálálkodott a bőkezűségéért, de abban nem adott neki igazat, hogy a szemináriumnak Franciaországba kellene visszatérni. Egyrészt a tanítványok többsége nem is mehetne haza, mivel a fiatalokat a hadseregbe toborozák, míg itt nyugodtan készülhetnek a hivatásukra, másrészt könnyebb fenntartani egy intézményt, mint újraépíteni. Morel fő érve azonban az volt, hogy nem bízott a kialakult enyhülés tartósságában. Amint írta, azt elhiszi, hogy Bonapartét jó szándék vezeti, de vajon sokáig lesz-e a helyén, hiszen bőven vannak ellenségei.³⁶

Koller József válaszát Morel továbbította Leclerc de Juignének, a szintén számúzetésben élő párizsi érseknek, aki 1802. június 29-én személyesen fordult Koller-

³⁴ VASSKÓ 1934. 100–101.

³⁵ PEK TGYO Kt. 67036/997–1000. A francia nyelvű leveleket Borsy Judit fordította.

³⁶ PEK TGYO Kt. 67036/947–950.

hez. Párizs érseke szintén kétkedve nézte a franciaországi enyhülést, és amint írta, a dolgok állása szerint, még néhány évig Wolfsauban szeretné tartani a szemináriumot. Nagyon sajnálná, ha ez elriasztaná Kollert, és visszatartaná az adománytól, amely rendkívül sokat jelentene a szemináriumnak, amennyiben sikerülne azt létrehozni. Ha azonban mégsem tudnák megalakítani, az adomány összegét éppolyan fontos célra használnák fel. Mert *„igaz, hogy sok francia pap tér vissza a száműzetésből, de ugyanolyan sok kiváló, erényes egyházi ember van, akik számára Franciaország kapui zárva maradnak, akár elveik, meggyőződésük, akár különös körülményeik, vagy magas koruk, betegségük miatt. Vannak közöttük olyanok, akik igen nagy nyomorban élnek, így az ön jótéteményeit nem is lehetne jobb célra fordítani, mint nekik segítséget nyújtani, ezért arra szeretném megkérni, hogy egyezzen bele, hogy még a szeminárium létrejötte esetén is, az adománya egy részét erre a célra fordíthassuk.”*³⁷

Az ezt követő Morel és Koller közötti heves vitát tartalmazó levelezésből csak Morel álláspontját ismerjük, de ebből is jól rekonstruálható Koller véleménye. Az 1802. július 8-án és 10-én írt levelei végtelenül felkavarták Morelt, és azonnal válaszolt július 21-én, majd 22-én: *„soha még levél nem érintett mélyebben, mint amit Ön méltóztatott nekem írni”*. Tiltakozott, hogy a Szentatya iránti engedetlenség miatt akarna a száműzetésben maradni. A levelet így zárta: *„Bocsássa meg ezt a kis látás-mód különbséget, ez semmiben sem csökkenti az ön iránti mély nagyrabecsülésemet.”*³⁸

1802. augusztus 9-i levelében újra bocsánatot kér a heves válaszáért, majd ez után a nézeteltérés után a levelekből ítélve a továbbiakban harmonikus viszony alakult ki Koller és Morel között.³⁹

A levelekben eleinte főképp a szemináriumról volt szó, majd egyre inkább a francia egyház helyzete lett a téma. Morel szinte minden levelében beszámolt a Franciaországból kapott hírekről, az egyházmegyék igen lassú újjászervezéséről. Koller Magyarországról bizakodóbban nézte Napóleon és a pápa közti megegyezést, míg Morel és a párizsi érsek is kétkedve fogadta. A papi szemináriumok felállítására kapcsán Morel példának hozta az egyik püspök esetét, aki Napóleontól engedélyt kapott, hogy visszaállítsa a papi szemináriumot az egyházmegyéjében, de annyi egyéb akadályt támasztottak, hogy ez végül mégsem sikerült. Más püspök házat is kapott a szemináriumhoz, de abban továbbra is katonák laktak. A szemináriumok épületeit Franciaországban vagy eladták, vagy átalakították kaszárnyává, kórházzá, iskolává. Márpedig az egyház szempontjából a legfőbb bajnak a paphiányt tartotta Morel, egyik tanítványát idézve írta 1803. augusztus 12-én: *„Tíz év múlva vagy nem leszünk egyáltalán, vagy mindegyikünk négy-öt plébániát fog ellátni.”*⁴⁰

Koller József élénken érdeklődött a francia egyházzal szembeni történeti munkák iránt is. Morel igyekezett felkutatni és beszerezni ezeket a műveket. Egy-egy könyv

³⁷ PEK TGYO Kt. 67036/989-990.

³⁸ PEK TGYO Kt. 67036/951-962.

³⁹ PEK TGYO Kt. 67036/963-966.

⁴⁰ PEK TGYO Kt. 67052/77-78.

megszerzésének érdekében paptársainak írt Strassburgba, Lyonba, Párizsba. Vasskó Ilona tanulmánya szerint Morel 21 levelében található könyvekre való utalás.⁴¹

Volt olyan könyv, melyet nagy nehézség árán sem sikerült megszereznie, ezeket kézzel lemásolta. Hogy kisebb legyen a csomag és a költség, nagyon apró betűkkel írt. 1810. augusztus 2-i levelében újabb nehézségként egy rendeletet említett, amely megtiltotta a könyvek kivitelét Franciaországból.⁴²

A művekben lévő témákat megvitatták leveleikben. Például a polgári házassággal kapcsolatban megdöbbenek, hogy csak egy világi szerződésnek tekintenék. Aggódtak, hogy az elváltakat is megáldják, Morel 1803. április 4-i levelében egy ilyen esetről számolt be.⁴³ Megnyugodtak, mikor Clermont vikáriusa kimondta, hogy nem szolgáltatja ki a házasság szentségét, amíg az első házasságot nem semmisítették meg.⁴⁴

Morel abbé 1808 és 1813 közötti leveleiből Koller kivonatot is készített, kimásolta belőle az általa érdekesnek ítélt részeket: a francia egyházzól, a pápáról szóló híreket, eseményeket. Néhány mondatot aláhúzott. Ugyanakkor az eredeti leveleket is megőrizte, csupán egy hiányzik a 14 levélből.⁴⁵

Mivel Morelnek a száműzetésben szinte alig volt könyve, bizonyos könyvekből ő kért részleteket, adatokat Kollertől, melyeket meg is kapott.

Az első papi szemináriumra kért adományt további adománykérés követte. A szegény száműzött papok, a papnövendékek számára, illetve a párizsi érsek nyomorúságos helyzetére hivatkozva is kért Morel támogatást.

A levelek tanúsága szerint Koller valóban küldött pénzt. Egy részét másoktól gyűjtötte, de saját adomány is érkezett a száműzetésben élő francia papságnak. A párizsi érsek 1804-ben 765 forintot köszönt meg.⁴⁶ Morel 1803-ban megköszönte a szeminárium hathatós támogatását. Koller az adományt Bécsbe Villedé abbénak, vagy Augsburgba a párizsi érseknek küldte. Más esetben Morel támogatókat keresett 3000 forintnyi összegre. Felvetette, hogy talán Szányi püspök, Koller barátja tudna kölcsönt adni.⁴⁷ 1806. május 9-én arra kérte Kollert, hogy írjon a kalocsai és az egri érseknek: „*Barátom, kedves Barátom! Segítsen nekem, könyörgöm, Isten iránti szeretetből, az egyháza iránti lelkesedéséből. Látogassa meg ismerőseit, kopogtasson a keresztyéneket ajtaján!*”⁴⁸ 1808-ban arra kérte Kollert, találna valakit, aki 100.000 császári forintot adna kölcsön egy hercegnek, akiért Morel garanciát vállalna.⁴⁹

1803-tól Morel a segítségnyújtásnak egy sajátos formáját honosította meg. A hívek a mise felajánlásokért fizetett összeget a francia száműzetésben élő papságnak adták, a miséket pedig Magyarországon mondanák el azok a papok, akik ha pénz-

⁴¹ VASSKÓ 1934. 13.

⁴² PEK TGYO Kt. 67041/237–238.

⁴³ PEK TGYO Kt. 67052/62–64

⁴⁴ 1803. július 2. PEK TGYO Kt. 67052/73–74.

⁴⁵ 1808. március 10-ei levél nincs meg a gyűjteményben. PEK TGYO Kt. 67042/93–96.

⁴⁶ 1804. február 16. PEK TGYO Kt. 67052/21–26

⁴⁷ 1804. április 30. PEK TGYO Kt. 67052/122–123.

⁴⁸ PEK TGYO Kt. 67052/99–100.

⁴⁹ 1808. április 27. PEK TGYO Kt. 67041/167–170

zel nem is, de misemondással tudnák támogatni a francia katolikus egyházat.⁵⁰ Koller rögtön elfogadta ezt az ötletet, ettől kezdve Morel megírta, hány misét kér élőkért, hányat holtakért, majd a következő levelében nyugtázta és megköszönte a miséket: „*ha még tudna vállalni 30 misét [...] szándékra lesznek, nem sürgősek*”⁵¹ Egyik levelében Morel csodálkozva kérde: „*Őn még kérne tőlem misét? Nem akartam már ezzel zavarni, de ha ilyen jó, és felajánlotta, akkor megkérem 50-re „ad intentionem”,*”⁵² nem sürgősek.⁵³ Volt, hogy azt kérte, ha tud, keressen társakat Koller, akik a misemondásban részt vennének, hogy gyorsabb legyen. Ez a fajta támogatás éveken keresztül folyt: „*Tudna-e még 50 misét mondani?*” – „*Kérnék még 50 misét*”⁵⁴ – „*szeretném megkérni még 40 misére, 20-at élőkért, 20-at holtakért.*”⁵⁵ A misemondás kérését majdnem félévig szüneteltette Koller húga halála után tapintatból: „*amióta megtudtam, hogy a húga meghalt, egyáltalán nem mertem mise mondására megkérni. Most azonban kérhetnék-e 50 misét?*”⁵⁶ A miséket általában „*ad intentionem*” kérte, de volt, hogy részletezte a felajánlásokat: jó halálért, megholtért, katona fiúért stb.⁵⁷

Morel leveleiben sokszor érdeklődött a magyarországi viszonyok iránt is. Kérdezte a magyar egyházmegyék számát, majd hogy vajon miért van ilyen hosszú ideig üresedésben az esztergomi érseki szék. 1803. szeptember 5-én írta: „*Múlt pénteken, az önök dicső és boldog szent István királyuknak ünnepén akartam önnek írni [...] azért imádkoztam az önök egyházalapítójához, hogy őrködjön az egyházukon, amint eddig is tette, és segítsen engem, hogy megfeleljek az ön belém vetett bizalmának, és a legjobban tudjam elmondani, mit gondolok arról a most készülő dologról, amelyről a véleményemet kérte.*”⁵⁸

Különösen érdekes az, ahogy Koller levelei tükröződnek Morel leveleiben. Míg az első egy-két évben szinte kizárólag a francia helyzet uralta Morel leveleit, a későbbiekben egyre több reagálása jelzi, hogy Koller részletesen beszámolt a magyar viszonyokról is. Többször említette egy pesti professzorral való kellemetlenségét. Morel helyeslő válaszából megtudjuk, hogy Koller kifogásolta, hogy mindenki héberül, görögül tanul. Morel szerint is csak azoknak szabadna ezeken a nyelveken eredetiben olvasni a Szentírást, akik alázattal, hittel és tisztelettel viselkednek a vallás és az egyház iránt. Említett egy falusi papot is, aki gyenge nyelvtudásával nekiállt a Szentírást fordítani, feletteseinek kellett közbelépni.⁵⁹

Koller beszámolhatott Petheő József támadásáról és az ellene folyó vizsgálatról. 1806. április 3-ai levelében ezt írta Morel: „*Mélyen elszomorított volna az, amiről írt nekem, ha nem ismerném elég jól. [...] az ön ellen hozott vádak felől nyugodt lehet, túlságos-*

⁵⁰ 1803. május 18. PEK TGYO Kt. 67052/69–70.

⁵¹ 1803. április 30. PEK TGYO Kt. 67052/38–39.

⁵² „*A felajánló szándékára.*”

⁵³ 1807. június 18. PEK TGYO Kt. 67052/42–43.

⁵⁴ 1808. július 26. illetve október 24. PEK TGYO Kt. 67041/171–174., 179–180.

⁵⁵ 1814. augusztus 23. PEK TGYO Kt. 67041/159–162.

⁵⁶ 1809. március 21. PEK TGYO Kt. 67041/185–188.

⁵⁷ 1811. január 17. PEK TGYO Kt. 67041/211–212.

⁵⁸ Sajnos nem deríthető ki, Koller miről kérte a véleményét. 1803. szeptember 5. PEK TGYO Kt. 67052/79–81.

⁵⁹ 1812. november 6. PEK TGYO Kt. 67041/243–246.

san elvetemültek ahhoz, hogy bárki elhiggye. A vádat el fogják utasítani, ami visszaszáll majd arra, aki megérdemli.”⁶⁰ Július 1-jei levelében érdeklődött, véget ért-e már a vizsgálat: „Hol tart az ön ügye? Befejezték végre?”⁶¹ Az ügy lezárásának hírére rögtön válaszolt. „Köszönöm, hogy beszámolt a dolgai állásáról, bár én nem aggódtam, de nagyon örülök, hogy a dolgok így végződtek.” – írta Morel 1806. szeptember 26-án.⁶²

Bár közvetett forrásból, Morel leveleiből nyomon követhető Koller püspöki ki nevezésének lehetősége, ami 1803 első felében komoly eshetőségként merült fel. Erről Koller beszámolt Morelnek, de nemcsak a tényt közölte, hanem érzéseit, viszonyulását is. Morel válaszaiból kiderül, hogy Koller nemcsak, hogy nem vágyott ilyen magas posztra, hanem kifejezetten megriadt ettől a feladattól.

Morel több levelében, többször is kifejti erről a véleményét. Bár átérzi a feladat és felelősség súlyát, ami nyomaszthatja Kollert, ám mélyen meg van róla győződve, hogy Koller alkalmasságához semmi kétség nem fér, és jól látná el ezt a megbízatását is. 1803. április 4-én írta: „Adja Isten Nagyprépost Úr, hogy püspök legyen! Ha ön ezt az ajánlatot fenyegetésnek is veszi, az egyház szemében biztosan nem az. Nem a nekünk tett nagylelkű ajánlata miatt, hanem a vallás érdeke miatt, teljes őszinteséggel mondom, hogy Istennek tetsző, hogy mielőbb az legyen. Kérem, ne utasítson vissza egy ilyen nagy tisztességet, nem bóknak szánom, hanem teljes meggyőződésből mondom. [...] Ha az isteni gondviselés a magas püspöki székbe emelné, nagyon nagy öröömre szolgálna, de ugyanakkor részvétet is éreznék, mert nagy dolog oly magasra kerülni, és oly kínos felelősséget viselni. De más a helyzet, ha ön ezt óhajtja, mintha ezt fenyegetésnek veszi, mert akkor csak nagy bánatot érek.”⁶³

Három hét múlva, 1803. április 30-án szinte ugyanazt írta: „Amit Ön fenyegetésnek tekint, azt én a legnagyobb örömmel várom, ha lehetne még sürgetném is, ugyanakkor tudja jól, hogy távol áll tőlem, hogy rosszat kívánjak Önnek. Isten óvjon, hogy megfeledek arról, amivel Önnek tartozom, és az őszinte ragaszkodásról, amivel életem végéig kötődök önhöz, de kedves Barátom, amint egyre több rossz éri az egyházat még azoktól is, akik gyermekeinek vallják magukat, úgy van egyre nagyobb szüksége pásztorokra, olyanokra, akik méltók erre az elnevezésre, és az ön félelmei épp a püspöki elhivatottságnak ékes jelei. [...] ha ez a dolog bekövetkezik, kérem, legyen olyan jó, és értesítse a barátját, mi mindannyian imáinkba foglaljuk az ön nevét...”⁶⁴

1807. április 30-án Morel feltehetően Koller híradására válaszolva ezt írta: „Amitől Ön félt, és amit én nagy örömmel vártam a püspökségre való felkérés bekövetkezett.”⁶⁵

Görgey Márton püspökké való kinevezését nagyon gyorsan hírül adta Koller József Morelnek. Arról is beszámolt, hogy Görgey Mártonnak már akkor gratulált, amikor ő még nem is fogadta el a püspöki széket. Morel gyorsan válaszolt: „Mind a módon bizonyítja nekem, hogy szentként viselkedik, ami a püspökséget illeti. [...] Ó,

⁶⁰ PEK TGYO Kt. 67052/96–98.

⁶¹ PEK TGYO Kt. 67052/107–108.

⁶² Koller ezek szerint azonnal értesítette Morelt ügye 1806. szeptember 11-i lezárásáról. PEK TGYO Kt. 67052/91–92.

⁶³ PEK TGYO Kt. 67052/62–64.

⁶⁴ PEK TGYO Kt. 67052/38–39.

⁶⁵ PEK TGYO Kt. 67052/30.

hát ez a pecsét, amely az ön döntését lezárja!" De Morel felhívta a figyelmét, hogy vannak még üresedésben lévő püspökségek, és így nem lehet biztos abban, hogy elkerülte a püspöki kinevezést.⁶⁶ Koller 1807. augusztus 22-ei levele után augusztus 25-én is írt, hogy Görgey augusztus 23-án bekövetkezett haláláról azonnal értesítse Morelt.

1807. november 23-án, Király József püspöki kinevezése után Morel ismét szóba hozta Koller idegenkedését a püspöki széktől, és tréfásan figyelmeztette, hogy ne nevéssen korán, mivel lehet, hogy egy másik püspöki székre tartogatja Koller személyét az uralkodó, ismervén a mondást, hogy senki sem próféta a saját hazájában.⁶⁷ A nagytudású, tehetséges emberből úgy tűnik, hogy hiányzott az ambíció. Timár György Koller Józsefről szóló írásában megemlíti, hogy Koller még sokáig nem használta a nagypréposti címet sem.⁶⁸

Az első levelek hivatalos hangja fokozatosan egyre barátságosabbá vált, Morel levelezésük második évében írta le először a barátság szót. Bár e szóért rögtön elnézést is kért, igen szép megnyilvánulását adta Koller iránti érzelmeinek: *„Mindig nagy örömet szerez, ha valami szívességet tehetek Önnek, ezért a lehető leggyorsabban igyekeztem elküldeni Portalis beszédét és a törvényeket, amit kért tőlem, de a legőszintebben mondhatom Önnek, aki iránt a legmélyebb tiszteletet és barátságot táplálok (bocsássa meg ezt a kifejezést, a szívem mondatja velem ezt a szót, és úgy hiszem, hogy az ön irántam való jósa feljogosít rá) nagyon szívesen fedeztem volna ezt a kis összeget, nagy öröm lett volna hogy önnek csekély zálogát adhatnám annak az érzelemnek, amit ön iránt érzek és egész életemben érezni fogok.”*⁶⁹

A kapcsolatuk hivatalosból barátságos alakulását a legjobban a megszólítás változásával érzékeltethetjük. Az első levelekben *„Tisztelendő Uram”*, majd *„Nagyprépost Úr”* volt a megszólítás.⁷⁰ Másfél éves levelezés után használta Morel először a barát szót a megszólításban. 1803 szeptemberétől rendszeresen szerepelt, de az *„Uram”* sem maradt el: *„Nagyrabecsült Uram, nagyon kedves barát”,* vagy *„Igen kedves Uram, tiszteletreméltó barát”,* *„Kedves Tisztelendő Uram, igen tiszteletreméltó barát”,* *„Uram, nagyon kedves barátom”,*⁷¹ *„Tiszteletreméltó Uram és igen kedves barát”,*⁷² *„Igen tiszteletreméltó Uram és nagyon kedves barát”,*⁷³ *„Igen kedves Uram és tiszteletreméltó barát”.⁷⁴* Az 1804. március 18-ai levélben, szerepel először a *„barátom”* a megszólításban: *„Igen kedves és nagyon tiszteletreméltó barátom”*⁷⁵, de talán nem lelt viszonzásra ez a bizalmasabb megszólítás, mert csak 1807 novemberétől, ismeretségüktől számítva

⁶⁶ 1807. augusztus 9. PEK TGYO Kt. 67052/46–47.

⁶⁷ PEK TGYO Kt. 67052/52–53.

⁶⁸ *„1804-ben még olvasókanonok és kispapokként jelentette meg a Prolegomenát. Két év múlva viszont már nagypréposti címmel adja nyomdába a Historia VI. kötetét.”* TIMÁR 2003. 37.

⁶⁹ 1803. április 4. PEK TGYO Kt. 67052/62–64.

⁷⁰ 1802. áprilistól 1803. szeptemberig.

⁷¹ 1804. november 15. 1805. május 19. 1805. június 18. PEK TGYO Kt. 67052/127–128., 131., 132–133.

⁷² 1805. február 26. PEK TGYO Kt. 67052/129.

⁷³ 1805. szeptember 11. 1807. június 8. 1807. október 20. PEK TGYO Kt. 67052 /134–135., 40–41., 50–51.

⁷⁴ 1807. június 18. PEK TGYO Kt. 67052/42–43.

⁷⁵ 1804. március 18. PEK TGYO Kt. 67052/119.

öt és fél év múlva vált rendszeressé: „Igen kedves és igen tiszteletreméltó barátom”, „Kedves és tiszteletreméltó barátom”.⁷⁶

Morel 1809-től minden év elején megemlékezett az Újévről, és meleg hangon kívánta a legjobbakat Kollernek.⁷⁷

Kevés személyes vonatkozás van a levelezésben. Morel 1809. január 23-ai levelében épp érdeklődött húga betegsége felől, mikor megérkezett Koller 1808. november 6-ai levele, amelyben húgának az 1808. október 16-án bekövetkezett haláláról értesítette. Így csak az utóiratban fejezte ki részvétét, és ígérte, imádkozni fog az elhunytért.⁷⁸

A levelek sűrűn váltották egymást, sőt, azt sem hagyhatjuk számításon kívül, hogy nincs meg minden levél a gyűjteményben. Előfordult, hogy egy hónapban két levelet is kapott Moreltől, és úgy tűnik, egy levelét sem hagyta megválaszolatlanul. 1803. július 26-án írta Morel, hogy milyen nagy öröm és vigasz, hogy Koller ilyen gyakran ír neki levelet.⁷⁹ Ő is igyekezett gyorsan válaszolni. Aggódott, ha már két hónapja nem érkezett Kollertől levél.⁸⁰ Máskor az utak járhatatlanságára gyanakodott, mivel késlekedett Koller válasza.⁸¹

Morel abbé 91 levele 15 év alatt érkezett, átlagosan tehát évente hatot, kéthavonta egyet küldött. A posta lassúságát beszámítva, ez még elég sűrű levelezésnek tekinthető. 1810 és 1812 között Koller József a levelekre ráírta az érkezés dátumát is. A levelek többsége két hét alatt érkezett Wolfsauból Pécsre, de voltak kirívó esetek, az 1812. január 21-én feladott levelet két hónap múlva, 1812. március 23-án kapta kézhez Koller József. Morelhez 1809. március 21-én egyszerre érkezett Koller decemberi és február 18-i levele. Morel többször panaszolta, hogy több mint egy hónapig tartott, míg megkapta a levelet.

Az egyes éveket áttekintve azonban a levelek száma igen eltérő. 1803-ból 15 levél, 1807-ből 10 levél származik. 1802-ben, 1806-ban 9–9 levél, a fennmaradó években 1814-ig 4–6 levél érkezett. 1815–1817 közötti évekből csupán 3 levél van a gyűjteményben. 1811-től gyakran kezdte levelét szabadkozva, már régóta akart írni, elnézést kér a hosszú csendért, bár naponta gondolt Kollerre. A levelei hangulata egyre borongósabb lett. Többször panaszkodott betegsége, 1812. január 21-én írta: „egészségem rossz egy ideje”.⁸² Pár hónappal később igen borús hangulatban elmélkedett, amióta Wolfsauban van, már két társát eltemette, és a harmadik is nyagon

⁷⁶ 1807. november 23. PEK TGYO Kt. 67052/52–53.

⁷⁷ Az újévi kívánságok nem feltétlen érkeztek meg január elsejére. A levelek keltezése: 1809. január 8., 1810. január 16., 1811. január 17., 1812. január 21., 1812. december 23. PEK TGYO Kt. 67041/181–182., 193–194., 211–214., 227–228., 247–250.

⁷⁸ PEK TGYO Kt. 67041/183–184. Koller Anna 1808. október 16-án 52 éves korában hunyt el. MNL BaML IV. 439.

⁷⁹ PEK TGYO Kt. 67052/75–76.

⁸⁰ 1808. július 26. PEK TGYO Kt. 67041/171–174.

⁸¹ 1814. március 1. PEK TGYO Kt. 67041/271–272.

⁸² PEK TGYO Kt. 67041/227–228.

idős: „*Itt lent csak átutazóban vagyunk, nagy öröm, hogy nem maradunk itt sokáig, különösen ma, amikor úgy tűnik minden rossz összejött.*”⁸³

1812-ben Morel már 20 éve volt száműzetésben. Paptársai többsége 1802-ben visszatért Franciaországba. Morel a papnövendékek tanítását nem látta biztosított-nak a zavaros franciaországi viszonyok között. 1806-ban írta, hogy csak végső esetben fog mozdulni.⁸⁴ 1814. július 12-én újságolta, hogy Napóleon bukása lehetővé teszi, hogy hamarosan visszatérjen Franciaországba, de még a diákok miatt egy darabig Németországban marad.⁸⁵ A következő levelében hangsúlyozta, hogy bár lakóhelyet változtat, de szíve érzései sosem fognak megváltozni Koller irányában.⁸⁶ 1815. augusztus 21-én már Nantes-ból érkezett levele. Ekkor számolt be franciaországi visszatéréséről. 1814. október 4-én indult Wolfssauból, néhány napot Párizsban töltött, majd Nantes-ba ment. Már régóta készült Kollernek írni, de túl sok dolga volt, megbízták a szeminárium vezetésével. Ebben a levelében szinte búcsút vett Kollertől: „*Teljes szívemből ölelem, imádkozzon értem! Soha nem fogom elfelejteni, az Ön emléke mindig lelkembe lesz vésvé. Ezernyi köszönet az irántam való barátságért. Azt is nagyon köszönöm, amit a fiataljainkért tett. Isten veled kedves Barátom!*”⁸⁷

Morel utolsó levele a gyűjteményben 1817. június 19-én kelt.⁸⁸ Koller József 1832-ben hunyt el, úgy tűnik, élete utolsó 15 évében nem érkezett levél Moreltől. Mivel magyarázhatjuk, hogy megszakadt a kapcsolat? Lehet, hogy a levelezést csak az adománykérés tartotta fenn? Amint erre már nem volt szükség vagy lehetőség, nem kellett a barátság sem? A levelekből áradó őszinte kötődés, megbecsülés, szeretet nem erre utal. Morel végtelen hálával, tisztelettel írt Kollernek mindig. Franciaországba visszatérve időhiányról panaszkodott leveleiben, csak éjjel tudott időt szakítani a levélíráásra. Utolsó levelében azon kesereg, hogy nem tud olyan szoros kapcsolatot tartani Kollerrel, mint Németországban.

Talán közelebb járunk az igazsághoz, ha Morel egyéniségére, élete legfőbb céljára gondolunk. A papnevelés volt életének legfontosabb feladata, amit mindenek fölé helyezett, Elképzelték, hogy ha döntenie kellett, a levélírást vagy a diákokkal való foglalkozást választotta. Utolsó levelét azzal fejezte be, hogy valaki épp kopog az ajtaján, abba kell hagynia az írást. Amint a *L'Alliance* című napilapban megjelent nekrológiájában írták, a fiatal papnövendékek az órák közti szünetekben körbevettek, és érdeklődve hallgatták, amint foteljében Svájcra és Németországról mesélt. Ugyanitt kiemelték erős hitét és elszántságát, rendkívüli keresztény erényeit.⁸⁹

Természetesen az sem zárható ki, hogy érkeztek még levelek Moreltől. Azonban nem tűnik logikusnak, hogy Koller az 1817 után érkezett leveleket más elbá-

⁸³ 1812. április 16. PEK TGYO Kt. 67041/229–232.

⁸⁴ 1806. szeptember 26. PEK TGYO Kt. 67052/91–92.

⁸⁵ PEK TGYO Kt. 67041/155–158.

⁸⁶ 1814. augusztus 23. PEK TGYO Kt. 67041/159–162.

⁸⁷ PEK TGYO Kt. 67041/275–278.

⁸⁸ PEK TGYO Kt. 67041/283–286.

⁸⁹ A „*L'Alliance*” napilap 1850. január 25-i számában, Nantes-ban jelent meg a nekrológ, amelyből Vasskó Ilona idézett részletet. VASSKÓ 1934. 101–102.

násban részesítette volna, mint a korábbiakat, amelyeket nagy gonddal megőrzött, jegyzékelt, kijegyzetelt. Mindenesetre Morel abbéval folytatott 15 évig tartó levelezését egyértelműen fontosnak, megőrzésre érdemesnek tartotta.

Koller József többi levelező partnere közül rangban kiemelkedik Antoin Léon Leclerc de Juigné, a volt párizsi érsek.⁹⁰ 1802 és 1804 között négy levele maradt fenn. Az elsőt, 1802. június 29-én még Augsburgból írta,⁹¹ a többit Párizsból, ahova 1803 elején, 75 éves korában tért vissza. A levelek főképp a francia egyház sanyarú helyzetéről szóltak, megköszönte a Kollertól jött adományokat, illetve tájékoztatta azok megérkezéséről, a pénz átváltási nehézségeiről. A megszólítás minden levélben hivatalos: „*Tisztelt Nagyprépost Úr*”, az elköszönés valamivel melegebb hangú: „*Nagyprépost Úr, az ön alázatos és engedelmes szolgálója: a volt párizsi érsek*”.⁹² Morel 1804. február 6-ai levelében Juigné ritka levélírását az idős korával és azzal indokolta, hogy fél külső kapcsolatoktól, mert Franciaországban több jelentős személyt letartóztattak.⁹³

Louis Pion abbé Kollernek közvetlenebb hangnemben írt. 1802. szeptember 3-án Franciaországba való indulása előtti nap búcsúzott Kollertól, hálásan köszönte jóságát. 1803. május 23-án már Limoges-ból elkeseredetten számolt be a franciaországi helyzetről. Már 12 éve nem volt szertartás, a kormány 80 plébániát támogatót, holott 1000–1500-ra lett volna szükség.⁹⁴ Camille-Louis de Polignac meaux-i püspök ugyancsak háláját fejezte ki a Párizs melletti St. Germain en Laye-ből, 1802. október 2-án.⁹⁵ Ojardias, francia menekült pap több társával Diakovóból köszönte meg Koller jóságát és segítségét. 1802. május 20-án Franciaországba való visszatérésének tervéről számolt be. Budán és Bécsen keresztül tervezték az utazást, ezzel kapcsolatban újabb szívességet kértek. Mivel nem ismertek senkit sem Bécsben, Kollert kérték, szóljon egy bécsi ismerősének, aki segítene nekik a pénzváltásban, nehogy becsapják őket.⁹⁶

Charles de St. Priest 1814. szeptember 25-én írt leveléből az derült ki, hogy az ő közvetítésével küldött egy könyvet Koller a pápának.⁹⁷ Ezt az egy levelet leszámítva a levelek mind 1802 és 1804 között íródtak. Morel is ebben az időszakban írta a legtöbb levelet. Amint Morel papi szemináriumának igazolhatóan sok segítséget adott Koller, úgy bontakozik ki a többi levélből is a sokrétű támogatás, amit a

⁹⁰ Antoin Léon Leclerc de Juigné (1728. november 2. – 1811. március 19.) régi francia nemesi családból származott, 1754-ben szentelték pappá. 1782–1801-ig volt Párizs érseke. Augsburg környékén élt száműzetésben 1803-ig. Betegen, adóságokkal tért vissza Párizsba. 1806-ban Saint-Denis-i kanonokká nevezte ki Napóleon, ebből a javadalmából sikerült kifizetni a száműzetésben felhalmozott adósságát. 1811. március 19-én elhunyt, családi körben temették el, de néhány hónap múlva gyászmisét mondtak a párizsi Notre-Dame-ban, majd áttemették a templom kriptájába. DUCHENE 1994.

⁹¹ PEK TGYO Kt. 67036/989–999.

⁹² Párizs, 1803. október 8., 1804. február 16. és 1804. május 22. PEK TGYO Kt. 67052/21–26.

⁹³ PEK TGYO Kt. 67052/116–117.

⁹⁴ PEK TGYO Kt. 67036/1028–1031, 67052/34–36.

⁹⁵ PEK TGYO Kt. 67036/1034–1036.

⁹⁶ 1802. április 25., 1802. május 20., 1802. június 13. PEK TGYO Kt. 67036/1016–1017, 1012–1014, 1020–1023.

⁹⁷ PEK TGYO Kt. 67041/313–316.

száműzetésbe kényszerült francia paptársainak nyújtott. A vád tehát részben igaz, Koller József kanonok messzemenőig támogatta a francia paptársait.

Azt azonban, hogy ezt a magyar honfitársai rovására tette volna, semmi sem igazolja. Nagypréposti javadalmából jótékonykodásra is bőven futotta. Az 1820-as évek végéről fennmaradt számadásai szerint 17.712 forint volt az évi bevétele, amiből saját szükségleteire mintegy évi 4500 forintot költött. Házában évtizedeken keresztül 12 gimnáziumi diáknak nyújtott ételmezést. Visszaemlékezésekben említették, hogy több esetben átvállalta mások adósságát. Végrendeletének első pontja szerint az elszámolás utáni minden fennmaradó vagyont a szegényekre hagyta.⁹⁸

Koller József kiterjedt ismeretségi köre, érdeklődése túlnőtt Magyarország határain, és ez műveltségét, tudós voltát ismerve természetes is. Amint Timár György írta Koller József pappá szentelésével kapcsolatban: „Ezzel a pécsi egyházmegye legműveltebb papja, és az egész ország egyik legjelentősebb tudósa lett.”⁹⁹ Az idegenekkel való kapcsolattartást, levélváltást ritkaságszámba menő nyelvismerete is lehetővé tette. Magyarul, németül, latinul, horvátul többen beszéltek paptársai közül. Ritkább volt a görög és héber nyelvekben való jártasság, Koller pedig ezeken kívül még franciául és olaszul is levelezett.

„Klimo ajánlása megnyitotta az ifjú tudós előtt a vatikáni levéltár akkor még valóban hét pecséttel őrzött, és csakis a kiválasztottak előtt megnyíló kapuit is. De a tudományos kutatás szinte beláthatatlan lehetőségeinél sokkal mélyebb, sokkal jelentősebb volt az a hatás, amelyet Kollerre és egész életfelfogására a római ismerősök tettek.” – írta róla Tóth István.¹⁰⁰ Koller Józsefnek a Klimo Könyvtárban őrzött kézíratain kívül, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában is jelentős mennyiségű iratát, levelét őrzik.¹⁰¹ Szelestei N. László tanulmányában pedig a Koller által írt levelekre hívta fel a figyelmet: „A 18. század második felének tudóslevelezéseit olvasva gyakran találkozhatunk általa írt levelekkel.”¹⁰²

A 103 francia nyelvű levél tehát csak kis töredéke Koller kiterjedt levelezésének, ám ez a kis szelet is hozzájárulhat Koller életének és munkásságának megismeréséhez. Francia nyelvű leveleit végigolvasva bizonyítékot nyertünk, hogy az idegenekkel, a „gyanús franciákkal” való kapcsolattartás cseppet sem állt hazájával, hazafiságával ellentétben. E kapcsolatoknak a tudós kíváncsisága, a pap egyházáért való aggodása, a könyvgyűjtő szenvedélye volt mozgató rugója.

Jelzet	Ms	Oldal	Dátum
67036	183	997–1000	1802.04.10.
67036	183	941–943	1802.06.15.
67036	183	947–950	1802.06.24.

⁹⁸ MNL BaML IV. 154.b. 828/1852. 53.

⁹⁹ TIMÁR 2003. 29.

¹⁰⁰ TÓTH 1932. 183.

¹⁰¹ Többek között itt található Giuseppe Garampi mintegy 200 levele két kötetbe fűzve. TÓTH 1932. 186.; SZELESTEI 2003. 80.

¹⁰² SZELESTEI 2003. 80.

Jelzet	Ms	Oldal	Dátum
67036	183	951-954	1802.07.21.
67036	183	955-962	1802.07.22.
67036	183	963-966	1802.08.09.
67036	183	969-972	1802.08.12.
67036	183	973-974	1802.09.24.
67036	183	1001-1004	1802.11.05.
67052	211	57-58	1803.03.02.
67052	211	87-88	1803.03.10.
67052	211	62-64	1803.04.04.
67052	211	65-66	1803.04.13.
67052	211	38-39	1803.04.30.
67052	211	67-70	1803.05.10.
67052	211	69-70	1803.05.18.
67052	211	71-72	1803.06.21.
67052	211	73-74	1803.07.02.
67052	211	75-76	1803.07.26.
67052	211	77-78	1803.08.12.
67052	211	79-81	1803.09.05.
67052	211	81-82	1803.09.27.
67052	211	83-84	1803.10.14.
67052	211	84-86	1803.10.27.
67052	211	116-117	1804.02.06.
67052	211	117-118	1804.02.09.
67052	211	119	1804.03.18.
67052	211	122-123	1804.04.30.
67052	211	124-125	1804.11.06.
67052	211	127-128	1804.11.15.
67052	211	129	1805.02.26.
67052	211	131	1805.05.19.
67052	211	132-133	1805.06.18.
67052	211	134-135	1805.09.11.
67052	211	109-110	1806.01.29.
67052	211	96-98	1806.04.03.
67052	211	99-100	1806.05.09.
67052	211	107-108	1806.07.01.
67052	211	103-104	1806.07.27.
67052	211	94-95	1806.07.31.
67052	211	101-102	1806.08.29.
67052	211	91-92	1806.09.26.
67052	211	105-106	1806.10.23.

Jelzet	Ms	Oldal	Dátum
67052	211	89-90	1807.02.20.
67052	211	54-55	1807.03.28.
67052	211	30	1807.04.30.
67052	211	40-41	1807.06.08.
67052	211	42-43	1807.06.18.
67052	211	44-45	1807.07.19.
67052	211	46-47	1807.08.09.
67052	211	48-49	1807.09.05.
67052	211	50-51	1807.10.20.
67052	211	52-53	1807.11.23.
67041	204	163-166	1808.01.01.
67042	199	94	1808.03.10.
67041	204	167-170	1808.04.27.
67041	204	171-174	1808.07.26.
67041	204	179-180	1808.10.24.
67041	204	175-178	1808.10.10.
67041	204	181-182	1809.01.08.
67041	204	183-184	1809.01.23.
67041	204	185-188	1809.03.21.
67041	204	189-190	1809.10.30.
67041	204	193-194	1810.01.16.
67041	204	195-198	1810.03.10.
67041	204	203-206	1810.05.05.
67041	204	199-202	1810.06.25.
67041	204	237-238	1810.08.02.
67041	204	207-210	1810.11.22.
67041	204	211-214	1811.01.17.
67041	204	215-218	1811.04.07.
67041	204	219-222	1811.05.14.
67041	204	223-226	1811.08.09.
67041	204	227-228	1812.01.21.
67041	204	229-232	1812.04.16.
67041	204	233-236	1812.06.11.
67041	204	239-242	1812.09.02.
67041	204	243-246	1812.11.06.
67041	204	247-250	1812.12.23.
67041	204	251-254	1813.04.02.
67041	204	255-258	1813.04.28.
67041	204	259-262	1813.06.21.
67041	204	263-266	1813.08.01.

Jelzet	Ms	Oldal	Dátum
67041	204	267-270	1813.10.12.
67041	204	271-274	1814.03.01.
67041	204	155-158	1814.07.12.
67041	204	159-162	1814.08.23.
67041	204	313-316	1814.09.25.
67041	204	275-278	1815.08.21.
67041	204	279-282	1816.09.06.
67041	204	283-286	1817.06.19.

1. melléklet – Koller József Louis Morel abbétól kapott leveleinek dátuma és jelzete a Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya Kézirattárában

Jelzet	Ms	Oldal	Dátum	Hely	Levéliíró	
67036	183	1016-1017	1802.04.25.	Djakovo	Ojardias	Pap
67036	183	1012-1014	1802.05.20.	Djakovo	Ojardias	Pap
67036	183	937	1802.05.21.	Bécs	Villelé	Abbé
67036	183	1020-1023	1802.06.13.	Djakovo	Ojardias	Pap
67036	183	989-990	1802.06.29.	Augsburg	Leclerc de Juigné	Párizs érseke
67036	183	1028-1031	1802.09.03.	Bécs	Louis Pion	Abbé
67036	183	1034-1036	1802.10.02.	Saint-Germain-en-Laye	Camille Louis de Polignac	Meaux püspöke
67052	211	34-36	1803.05.23.	Limoges	Louis Pion	Abbé
67052	211	21-26	1803.10.08.	Párizs	Leclerc de Juigné	Párizs érseke
67052	211	21-26	1804.02.16.	Párizs	Leclerc de Juigné	Párizs érseke
67052	211	21-26	1804.05.22.	Párizs	Leclerc de Juigné	Párizs érseke
67041	204	313-316	1814.09.25.	Gorice	St.Prieth	-

2. melléklet – Koller József francia leveleinek dátuma és jelzete a Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya Kézirattárában

FORRÁSOK, RÖVIDÍTÉSEK

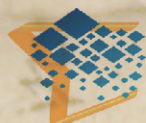
MNL BaML	Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára
IV. 1. a	Baranya Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai
IV. 154. b.	Baranyai (Pécsi) Cs. Kir. Megyetörvényszék iratai. Polgári perek
IV. 439	Baranya vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye.
XII. 1.	Pécsi Székeskáptalan Hiteleshelyi levéltára.
PEK TGYO KK	PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya, Klimó Könyvtár
PEK TGYO Kt.	PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya, Kézirattár
PEL	Pécsi Egyházmegyei Levéltár
PKL PKGYJKV	Pécsi Káptalani Levéltár. Pécsi Káptalani Gyűlésjegyzőkönyve
PPL	Pécsi Püspöki Levéltár

IRODALOM

AIGL 1838	AIGL, Paulus: <i>Historia brevis venerabilis capituli cathedralis ecclesiae Quinque-Ecclesiensis. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis</i> , 1838.
BORSY J. 2009	BORSY Judit: A Pécsi Egyházmegye szlavóniai és dél-baranyai esperesi kerületei 1919–1929. In: <i>Egyháztörténeti tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből V. Egyházi arcélek a pécsi egyházmegyéből</i> . Szerk. FEDELES Tamás – KOVÁCS Zoltán – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 177–224.
BORSY J. 2010a	BORSY Judit: Koller József. In: PL 2010. I. 412.
BORSY J. 2010b	BORSY Judit: Szányi Ferenc. In: PL 2010. II. 230.
BORSY K. 1991	BORSY Károly: A XVIII. század második felének két püspöke. In: <i>A pécsi egyházmegye schematismusa 1991</i> . Pécs, 1991. 99–122.
BRÜSZTLE 1874-1880	BRÜSZTLE, Josephus: <i>Recensio universi cleri dioecesis Quinqueecclesiensis. I-IV. Tomus. Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis C. Ramazetter, 1874-1880.</i>
DUCHENE 1994	DUCHENE Jean. Monseigneur Leclerc de Juigné (1728-1811). Archevêque de Paris de 1782 à 1801. In: <i>Histoire, économie et société</i> . 1994, 13e année, n 4. pp. 605–608. (http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hes_0752-5702_1994_num_13_4_1716) [2014.10.10]
HOFMANNSEGG 1887	Gróf HOFMANNSEGG utazása Magyarországon 1793–1794-ben. Németből fordította és bevezette BERKESZI István. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1887. (https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/99561/bi_bDEK00797581.pdf?sequence=143&isAllowed=y) [2015.08.08.]

- MÓRÓ 2003 MÓRÓ Mária Anna: Koller József hagyatéka. In: *Tanulmányok Pécs történetéből* 13. A Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai. Szerk. FONT Márta – VARGHA Dezső. Pécs, 2003. 63–76.
(<http://www.pecstortenete.hu/index.php/95-tanulmanyok/200-moro-maria-anna-koller-jozsef-hagyateka>) [2015.08.08.]
- PL 2010 Pécs Lexikon. Főszerk. ROMVÁRY Ferenc. I–II. kötet. Pécs, 2010.
- POHÁNKA 2009 POHÁNKA Éva: A pécsi püspöki éremgyűjtemény kirablása. A Pécsi Püspöki Könyvtár éremtárának 1803–1804-es ellopásának története. *Pécsi Szemle*, 12. 2009. tavasz. 58–64.
- SCHMELCZER-
POHÁNKA 2014 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: A Janus Pannonius utca 4. számú, hajdani káptalani ház és a Virágház. In: *Pedagógia–Oktatás–Könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*. Szerk. CSÓKA-JAKSA Helga – SCHMELCZER-POHÁNKA Éva – SZEBERÉNYI Gábor. Pécs, 2014. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 12.) 529–559.
(<http://www.lib.pte.hu/sites/docs/polc/documents/Csoka-Schmelczer-Szeberenyi-Pedagogia-oktatas-konyvtar-Pecs-PTEEKTK-2014/pdf/Csoka-Schmelczer-Szeberenyi-Pedagogia-oktatas-konyvtar-Pecs-PTEEKTK-2014-529-559.pdf>) [2015.08.08.]
- SZELESTEI 2003 SZELESTEI N. László: Koller József és a historia litteraria. In: *Tanulmányok Pécs történetéből* 13. A Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai. Szerk. FONT Márta – VARGHA Dezső. Pécs, 2003. 77–87.
(<http://www.pecstortenete.hu/index.php/95-tanulmanyok/199-szelestei-n-laszlo-koller-jozsef-es-a-historia-litteraria>) [2015.08.08.]
- TIMÁR 2003 TIMÁR György: Koller József 1745–1832. In: *Tanulmányok Pécs történetéből* 13. A Koller József emlékkonferencia (2002. október 24–25.) válogatott előadásai. Szerk. FONT Márta – VARGHA Dezső. Pécs, 2003. 19–54.
(<http://www.pecstortenete.hu/index.php/95-tanulmanyok/198-timar-gyorgy-koller-jozsef-1745-1832>) [2015.08.08.]
- TÓTH 1932 TÓTH László: XVIII. századi olasz és magyar teológusok harca a felvilágosodás ellen. *Katholikus Szemle*, 46. (1932):3. 180–195.
- VASSKÓ 1934 VASSKÓ Ilona: A pécsi püspöki könyvtár francia nyomtatványai és kéziratai. Pécs, 1934. (Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából 33.)

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

